

УКРАЇНА У ВИМІРІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ “СПРАВА ЖИТТЯ”

Олександр ТКАЧЕНКО

Copyright © 2005

Суспільна проблема. Україна як нація і суб’єкт міжнародних стосунків з моменту утворення державності та отримання незалежності переживає чи не найважливіший етап свого існування, від якого залежить бути чи не бути не тільки їй самій, а, можливо, й усьому європейському співтовариству на тлі загальносвітового розвитку. Цей етап – нове соціокультурне явище загальноконтинентального формату, воно викристалізувалося під час Помаранчевої революції й потім упредметнилося у Програмі нинішнього Уряду України, що спрямована на формування вільної людини як найвищої цінності у справедливій державі [6]. Отож де-факто починається нова доба розвитку нашого суспільства, закладаються підвалини оновленого життя української нації.

У такій соціокультурній ситуації не може стояти осторонь сучасна психологічна практика, навколо якої розгорнулася дискусія на сторінках чинного часопису. Однією з центральних проблем розглядаються взаємостосунки державної ідеології як атрибута тоталітарності та соціумної психологічної практики як атрибута демократичності, коли основний акцент робиться на самовизначенні та самореалізації людини засобами самоплекання нею власного життя-діяльності у гармонії зі Світом. Успішному розв’язанню цієї проблеми може сприяти використання

запропонованої психологічної практики, що отримала назву “справа життя”.

Мета статті – усвідомити й пояснити новий суспільний стан України та роль психологічної практики, побудованої на основі введення психологічних категорій “діло” і “справа життя”, а також на підвалинах психологічного розуміння правди, смислу життя, вчинку та душі.

Авторська концепція полягає в обґрунтуванні психологічної практики як ковітального поступу людини у виконанні справи життя (розвиток та виховання душі “для себе” та продукування духовного продукту “для іншого”), що є запорукою розбудови державного і громадянського устрою України як поліетнічного суб’єкта суспільствотворення і партнера міжнародного співжиття.

Сутнісний зміст дослідження: аналізуються зміст та обсяг психологічної категорії “справа життя” з позицій психології душі та вчинку, пропонується авторська концепція психологічної практики справи життя, а також висвітлюється її світоглядна роль у національному та геосоціальному розвитку сучасної України.

Ключові слова: психологічна практика, “справа життя”, “діло”, смисл життя, вчинок, правда, душа, “пайдейя”, “ділове спрямування”, “справожиттєве спрямування”, психосоціальна технологія справожиттєвого самовизначення.

КАТЕГОРІЯ “СПРАВА ЖИТТЯ” З ПОЗИЦІЙ ПСИХОЛОГІЇ ДУШІ ТА ВЧИНКУ

У попередніх роботах нами проаналізований зміст категорії “справа життя” у контексті психології смислу та введеної як контрастної категорії “діло” [24; 25; 26]. *Діло* – це найбільш об’єктивний, реальний і буттєвий прояв життєдіяльності людини, що визначає її місце в матеріальному світі і переважно стосується фахової реалізації, а тому зосереджується навколо її професійного самовизначення і є умовою фізичного існування та розвитку. *Справа життя* – уможливлення найвищого призначення людини, її духовної природи, котра визначає роль і місце кожного у житті, історії, Всесвіті. Принципове розходження між ділом і справою життя полягає в механізмі самовизначення. Якщо у ділі людина визначається самостійно на основі вільного вибору, то до справи життя вона спочатку приходить упродовж життя, досягаючи вищого рівня свого діла, і потім особливим чином у неї “влучає”, далі ідентифікує й виконує. Спроби усунути, змінити або спотворити це виконання призводять до психологічних і навіть соматичних страждань.

Психологічна категорія “справа життя” є своєрідною точкою відліку, в якій збігаються воедино й утворюють якісно нове ціле “смысл”, “смысл життя”, “діло” та “справа життя” як результати когнітивної окультуреної діяльності людини у продукуванні найкращих матеріальних і духовних продуктів. Ця точка об’єктивується й упредметнюється справожиттєвим самовизначенням, на що спрямована запропонована нами психологічна практика – “справа життя”.

Особливе значення в розумінні ества справи життя має взаємовідношення категорій “діло” (як здобутку самої людини) і “справа життя” (як зовні зумовленого призначення для когось “Іншого”).

Саме у цьому співвідношенні прихована вихідна сутність і достеменне значення категорії “справа життя” для людини. Це та точка, в якій звичайне особисте діло досягає своєї досконалості, а людина, котра його виконує, – своєї вершини – акме [1; 3]. Тут діло перестає належати їй самій, адже вона входить у духовну іпостась і досягає здатності виконувати справу життя. А це означає, що завершується задоволення власних потреб життєдіяльності і започатковується втамування потреб та інтересів “Іншого”.

Як свідчить наша психологічна практика, у реальному житті така точка досить чітко проявляється, хоча часто й не помічається і не ідентифікується самою людиною. Вона може бути досить характерною, матеріалізованою і, водночас ідеальною і навіть містичною. Якоюсь мірою чи в якусь мить її можна зафіксувати та оцінити відомими науковими методами, проте не остаточно і не повно. Завжди залишається щось незрозуміле і тому привабливе, що насторожує і навіть лякає. Остаточне осмислення може відбуватися вже після вичерпного завершення справи життя.

Таке матеріально-духовне єство взаємодіючої діла і справи життя зумовлює присутність обох складових – матеріальної реальності і духовної дійсності, які незримо контролюють одна одну з діалогічних позицій “Іншого”. Діло і справа життя за своєю сутністю є також і категоріями культури, або світоглядними універсалами. Відхід від реальності, тобто від діла і справи життя – одна з найважливіших проблем сучасної психологічної (у тому числі й акмеологічної) науки і практики. Це пов’язано з тим, що основна проблема психології як людинознавчої науки не тільки не була розв’язана, а навіть предметно і не поставлена належним чином. Вилучаючи із системи своїх понять “душу” та “духовність”, психологічна наука всіляко прагнула зберегти об’єктивність і відійти від містифікації. Як показує життя, це

призвело до того, що вона залишилася і без душі, і без духовності, й водночас стає все більш формальною і містифікованою.

Вітчизняна (тоді російська й українська) психологічна наука, біля витоків якої стояв наш співвітчизник Г.І. Челпанов, починалася з критики матеріалізму і з'ясування співвідношення “мозку і душі” [33]. Вже тоді, на початку минулого століття, Г.І. Челпанов бачив потребу в науковому обґрунтуванні цього співвідношення. В нашій роботі схожа проблема розглядається через з'ясування змістової взаємодії нововведених категорій “діло” і “справа життя”. До цього, власне, привела психологічна практика і саме життя. Схоже, що все повертається “на круги своя”. Але тепер це вже не просто дискусійне філософське питання, як це було майже сто років тому, а життєво важлива проблема, що стосується виживання людини і людства.

Через категорію “справа життя” є можливість безпосередньо вийти на наукове і прикладне обґрунтування *душі* людини як глобального предмета психологічної науки і практики. Розуміння справи життя пов'язане з подвійним підходом до розуміння душі, що первинно окреслений у концепціях Платона та Аристотеля. Це відповідно *предметне* ставлення до неї як до предмета або об'єкта (душа як субстанція), та *інструментальне*, де душа розглядається як засіб спасіння, гармонійної взаємодії із силами Космосу, як цілісне формоутворювальне начало, природна діяльність тіла, котра визначає принцип його розвитку [34].

Достеменна сутність справи життя, незалежно від способу її виконання, також є подвійною. З одного боку, вона полягає у розвитку власної душі як виробника особливого духовного продукту – виконання справи життя “для себе”, свого власного розвитку, становлення і виживання; з іншого – у продукуванні цього продукту власною душею, тобто у виконанні справи життя “для Іншого”,

що забезпечує розвиток і виживання суспільства і людства. Душа тут постає як єдиний “виробник” духовного продукту, який належить конкретній людині, від котрої залежить його розвиток, ефективність та якість функціонування.

Спираючись на концепти Платона та Аристотеля, які пов'язували суть душі відповідно із субстанцією та діяльністю, спробуємо визначити співвідношення між душею та справою життя. Остання – це не душа, тому що не є суть субстанція чи діяльність. Вона – причина і наслідок (результат), або те, що знаходиться до і після душі. Душа – це “осердя дотику” діла і справи життя, яке за своєю суттю приховане від свідомості людини. Іншими словами, справа життя – це: а) те, що формує, вирощує, виховує, розвиває душу (яку ми, люди, до кінця не можемо, чи ще не маємо права, зрозуміти і знати сутність, насамперед щоб не було спокуси її спотворити), яка, своєю чергою, б) продукує духовний продукт, котрий утверджується як другий формовий справі життя.

Таким чином, не втручаючись у достеменну суть душі і не намагаючись нею маніпулювати, через наукове розуміння та практичне використання категорії “справа життя” вдається можливим: 1) формувати, розвивати, виховувати душу, причому так, щоб потім вона могла 2) творити духовний продукт, який тільки й потрібний Світу і Всесвіту, що і є запорукою виживання людини і людства. Відтак саме завдяки категорії “справа життя” психологія, наскільки це можливо, отримує свій шуканий предмет.

Якщо справа життя має двоїсту сутність, то з методологічних позицій теж повинен існувати двоаспектний підхід. Як *об'єкт* справа життя повинна досліджуватися акмеологією у вигляді вищих досягнень людини (вершинний прояв діла), які відповідають за формування та розвиток душі і спричинені якістю духовного продукту, котрий вона (душа) продукує. Як *предмет* справа життя розглядається у форматі духовного про-

дукту і має вивчатися якоюсь іншою, принаймні нетрадиційною, оновленою психологічною наукою. Тоді об'єктом тут виступатиме Світ і Всесвіт як основні споживачі такого духовного продукту.

Звідси, з позицій субстанціонального підходу справа життя як об'єкт акмеології упредметнює вищі досягнення, у тому числі й діла, у вигляді найкращого виховання, розвитку душі. Тоді змістом і предметом психологічної й сутнісно-акмеологічної практики буде смисл життя у наявності так званого *скоєного*. З позицій інструментального підходу справа життя – це результат роботи самої душі і продукування нею *духовного продукту*, що, на наш погляд, становить предмет, нової психодуховної практики. Щодо *скоєного*, то це є цілком зрозумілий предмет практичної роботи, який полягає у доосмисленні вдіяного, носієм якого є сама людина, котра має всі можливості це усвідомити і зрозуміти. Більш складно визначити духовний продукт, який призначений для “Іншого”, чого не може усвідомити і зрозуміти особа, котра тимчасово долучається до такого незвичного виробництва.

Усвідомлення сутності духовного продукту з'являється на підґрунті розуміння механізму взаємозв'язку організації діяння індивідуальної душі між суб'єктом-виконавцем та суб'єктом-споживачем [34, с. 131]. Саме функція останнього надає такому діянню смисл та наповнює його енергією. Духовний продукт – це результат цього діяння, який і визначає сутність справи життя та її векторну спрямованість, що наповнює її смислом та енергетикою від “Іншого” (наприклад, Всесвіту).

Справа життя – це причина (*скоєне*) та функція (духовний продукт) душі, але не сама душа. У цьому контексті певний інтерес викликає антична дискусія філософів та інших представників інтелектуальної еліти тих часів навколо “пайдейї”, у якій, зокрема, Платон вбачав духовну основу, наслідок і чинник розбудови держави через освіту та одухотворення.

В античному трактуванні “пайдейя” глумачилася як досвід духовного становлення і душевного потрясіння у самому естві людини; піднесення душі до вищих рівнів реальності як досвіду духовного самовизначення; шлях душі до стану самовідношення всього суцього до власної міри; спосіб перетворення спеціалізованих знань у безпосередню духовну виробничу силу самосвідомості (що можна трактувати як розвиток душі, тобто перший продукт справи життя. – О.Т.) [15; 17]. В загальному розумінні “пайдейя” розглядалася як культура душі, у більш вузькому – як освіта, реалізація особистісного потенціалу, індивідуалізація [11]. Тоді довершений зміст справи життя може розумітися як робота душі. Воднораз сутнісно, що пайдейя і справа життя є ланками одного ланцюга, який протягнувся через усю світову історію культурного і цивілізаційного розвитку людства та державотворення у постійній суперечці матеріального і духовного: від культури душі як накопичення досвіду, розвитку, виховання до роботи душі як продукування духовного продукту, в якій духовний чинник поступово зникав із актуальної свідомості і все більше домінував соціальний устрій, матеріальні інструменти і предмети [11]. Тому слушно стверджувати, що сучасне суспільство дійшло до тієї межі, коли треба робити вибір стосовно справи життя як активізації роботи душі людини на всіх рівнях буття.

Тепер розглянемо *психологічний механізм* виконання справи життя. Очевидним є те, що таким не може бути відповідний механізм психологічної теорії діяльності, який більше спрямований на виконання діла і не має практичного обґрунтування. На наше переконання, адекватний механізм базується на *психології вчинку* [16]. Тому заслуговує на увагу така теза-твердження: якщо виконується справа життя, тоді провідним у житті людини є вчинковий психологічний механізм, але якщо у житті людини провідним утверджується останній, то це ще не означає, що вона повно виконує

справу життя, адже не всякий, а лише *високоморальний* вчинок приводить до гарантованого уможливлення справи життя.

Звідси витікає інша теза-твердження: якщо людина вчиняє аморально, то тим самим вона готує підґрунтя для високоморального вчинку: накопичує масив страждань, який потім їй доведеться опрацьовувати під час тривалої психологічної практики. Істиною життєвого досвіду є те, що скоїти аморально набагато легше, ніж потім це виправити високоморальним вчинком. Причому останній може бути не під силу за актуальне життя самої людини, тоді це будуть змушені здійснювати її нащадки, щоб все ж довершити справу життя.

Проаналізуємо ці тези-твердження в контексті категорії “справа життя”, використовуючи наукове обґрунтування категорії “вчинок”. Радянська психологічна наука спочатку визначала вчинок як акт поведінки, котрий соціально оцінюється та спонукається усвідомленими мотивами, здійснюється відповідно до прийнятих намірів, соціальних вимог, етичних і правових норм. Отож вчинки класифікуються як моральні чи аморальні, чесні чи нечесні, героїчні чи боязливі тощо [18].

Дещо пізніше вчинок вже визначався: а) як свідомо дія, акт морального самовизначення людини, в якому вона себе стверджує як особистість у ставленні до самої себе, іншої людини, групи чи суспільства, природи в цілому; б) як основна одиниця соціальної поведінки, коли проявляється та формується особистість за попереднім планом дій на засадах свідомо вибраних намірів; тут важливим стає моральний смисл, а сама дія є способом існування у ситуації, що асимільована у моральні стосунки суспільства [19].

Найґрунтовніше психологія вчинку представлена українськими психологами наукової школи В.А. Роменця [16; 19a]. Тут *вчинок* розглядається як комунікативний акт, котрий здійснюється між особистістю і матеріальним світом. Його реально-практична структура обіймає

ситуативний, мотиваційний, дійовий та післядійовий компоненти. Він є: а) універсальний і єдиний у своїй сутності осередок людської діяльності, що виражає спосіб існування людини у світі, виступає постійно діючим фактором історичних форм прогресу; б) засіб і мета історичного поступу людства; в) одиниця буття, що перебуває у постійному розвитку; г) універсальний механізм самовідтворення буття, де людина є свідомим носієм цього механізму; д) універсальний засіб самовиявлення, самовдосконалення, самотворення і самоствердження, притаманний людині, соціальній групі, культурі; е) завершена індивідуальна цінність; є) феномен, який є буттям суцього, буденності, істини, краси, добра, екзистенції, самопізнання, повернення до буденності; ж) діяльна ланка творчої комунікації (інтуїції, фантазії, мислення тощо).

Далі виділимо стрижневі прояви вчинкового психологічного механізму і прокоментуємо їх стосовно справи життя. В основі вчинку знаходяться дві причини – внутрішня, що міститься у людині, і зовнішня, що пов’язана з Богом, тому його не завжди можна запланувати. Вчинок і здійснює і не здійснює призначення, життєву мету людини (розуміємо як справу життя). Це щоразу вимагає розв’язання суперечності універсальності та індивідуальності через перманентність вчинкової активності, де діє подвійне спричинення та біполярна логіка (розуміємо як психологічний механізм дихотомії між ділом і справою життя).

Специфіка вчинкової комунікації зводиться до її вкорінення у соціум та людську духовність. Найголовнішим критерієм вчинку є творення нового, де суб’єктами вчинкової активності можуть бути Людина, Людство, Природа, Всесвіт, Дух тощо (розуміємо як механізм створення духовного продукту). Соціально-психологічний аспект вчинкової активності пояснюється через поняття “діяння” (тлумачимо як вироблення аналізованого продукту), коли особистість більш-менш цілеспрямовано робить свій внесок у

розвиток інших людей, а тому мова йде про продовження себе в інших. У природному зв'язку з вчинком “для інших”, рано чи пізно постає опосередкування вчинком “для себе”, внеском у самого себе, власну душу, дух (визначаємо як механізм виконання справи життя “для себе”). Здійснення вчинку розглядається як подія у житті, духовне зростання, перевтілення, встановлення нових відносин зі світом. В історії та розвитку людства діє вчинковий принцип, за яким через вчинок людина творить свій життєвий світ і себе у цьому світі (інтерпретуємо як психологічний механізм подвійного підходу до обґрунтування сутності “справи життя”, – О.Т.).

Спосіб вчинкового діяння особистості поступово формується, розвивається і видозмінюється. Це динамічне утворення, яке вперше заявляє про себе із першим вчинком особистості – самим її народженням. Протягом індивідуальної історії окремі ознаки вчинкової активності особистості генералізуються у загальну модель вчинкового діяння. Вчинковому рухові “вшир” протистойть рух “углиб” буття. Кожен наступний вчинок людини відрізняється від попереднього рівнем проникнення у сутність речей. В індивідуальному бутті особистості перетинаються ознаки суспільної та індивідуальної історій буттєвого діяння (розуміємо як загальну сутність психологічного механізму справожиттєвої спрямованості у житті-діяльності людини).

Отже, наукове обґрунтування психології вчинку безпосередньо наближає до визначення сутності рушійної сили справи життя, яка полягає в тому, що основою психологічного механізму виконання цієї справи є психологічний механізм вчинку.

КОНЦЕПЦІЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ “СПРАВА ЖИТТЯ”

У тоталітарному суспільстві функції психологічної практики були підпорядко-

вані ідеології, коли людині ззовні нав'язувалися певні “ідеологеми” (у розумінні П. М'ясоїда [14]) влади. Саме на ідеології, як на становому хребті, трималася радянська соціально-політична система. Зараз ця ідеологія відійшла у минуле, істотно змінилися способи соціальної взаємодії – переорієнтувалися із зовнішнього локусу контролю на внутрішній. Якщо в радянському суспільстві людину *формували* у просторі відповідної *ідеологічної практики*, то нині вона *самовизначається* і *самореалізується* шляхом утвердження власної життєвої *психологічної практики*. На це зорієнтована запропонована нами *психопрактика, що отримала узагальнене визначення як “справа життя”*.

На сьогодні до розв'язання цієї проблеми наблизився П. М'ясоїд у запропонованому підході до психологічної практики як життя-діяльності у сфері освіти [14]. Але реальні завдання, що зараз постали перед соціумом, вимагають більш рішучих кроків від суб'єктів самої психологічної практики в масштабах усієї країни. Тільки професійне психопрактикування у змозі забезпечити наукове розуміння і фактичну реалізацію переходу суспільства на нові моральні критерії і цінності – чесності, справедливості, правди. А це природно виправдовує введення категорії “справа життя” у світ психології, що зосереджує й упредметнює головну сутність людського життя, спрямовану на виховання душі і творення духовного продукту.

Психологічна практика, на нашу думку, – загальносоціальне явище, котре набуває в українському суспільстві все більшої ковітальної та етнокультурної значущості. За своєю глибинною сутністю у динаміці суспільного розвитку вона має стати гідною альтернативою суспільній ідеологічній практиці. Головне, щоб у такому переході не був втрачений універсальний предмет – *практикування*, який є спільним як для ідеологічної практики, так і психологічної. Ось чому не змінюється

психологічний механізм, а лише методи і технологія роботи з цим предметом. Скажімо, нова соціальна технологія, що базується на професійній психопрактиці, має бути більш досконалою та ефективною, аби такий перехід (чи витіснення) відбувся (відбулося) якомога конструктивніше, без особливих конфліктів.

Наша психологічна практика, емпіричні і теоретичні дослідження показали, що таким універсальним предметом є те, що ми визначили як “справа життя”. Вірогідно, що досвід і механізми ідеологічної практики не дали бажаних результатів у роботі з цим предметом насамперед тому, що він просто не був вірно витлумаченим, або тому, що на очах змінюється парадигма суспільної практики, згідно з якою ідеологічне практикування поступається психологічному. Тоді предмет залишається і чітко визначається “справа життя”, психологічним механізмом – вчинок, а об’єктом стає душа людини.

Цікаво, що відбувається саме природна еволюція, а не руйнування і революція. Наші емпіричні дослідження підтверджують той факт, що всі основні ідеологічні механізми, напрацювання ідеологічної практики упродовж багатьох років не знищуються, а видозмінюються, вдосконалюються, переопрацьовуються і доводяться до більш продуктивного справожиттєвого функціонального рівня завдяки новій концепції, відповідно до вимог якої зовнішнє ідеологічне акцентування змінюється на внутрішнє психологічне, не втрачаючи при цьому попереднього досвіду, а навпаки, розвиваючи його. Визначальним орієнтиром і критерієм такого переходу має стати забезпечення домінування правди, істини і реальності у практичній роботі, що дозволить досягати як кожною людиною, так і суспільством в цілому усвідомлення свого особистісного чи суспільного духовного стрижня. Майже повну неспроможність демонструє зараз за цими критеріями ідеологічна практика, особливо та, що функціонує у царині передвибірчої реклами. Тут ні про

яку правду, істину чи реальність мова не ідеться.

Основними життєвими цінностями під час Помаранчевої революції були чітко визначені – чесність та справедливість, котрі як людські риси безпосередньо пов’язані із психологією правди. Вочевидь смисл сучасного життя полягає у пошуку правди задля утвердження істини стосовно реалій буття у контексті тенденцій світового розвитку. Логічно виникає запитання: “Що є правдою у суспільно-світовому розвитку України?”. Спробуємо відповісти на нього з позицій психологічної практики „справа життя”.

В найбільш повному й глибинному розумінні правда – надважливий компонент духовного розвитку людини і людства. Ситуативно утворюючи у процесі психологічної практики своєрідне поле правди, нам вдавалося досягати інваріантних станів духовності і виходити на істину та об’єктивну реальність духовного буття людини [23]. У підсумку тією істиною, яка приводить до розуміння правди життя та об’єктивної реальності особистого існування є виконання справи життя за допомогою аналогічної психопрактики, котра ґрунтується на вчинковому психологічному механізмі.

У контексті психології розуміння правди, на думку В.В. Знакова, правдивими можна вважати лише ті відомості та поведінку, в яких відображені основні складові якого завгодно вчинку – його мета, зовнішні умови, дії, рефлексія. У психології проблема правди неподільно пов’язана з гносеологічною проблемою істини. Правда як категорія психології розуміння відображає не тільки адекватність знань, а й їх певну цінність, смисловагомість. У Новому Заповіті поняття правди трактується як справедливий суд, праведна та правильна поведінка, а відтак як атрибут життя Бога. Тому правда є ще й категорією духовної сфери в історичних та культурних підвалинах суспільного життя народу і перебуває у стосунках як із зовнішньою дійс-

ністю, що полягає у взаємодії громадян з корисливою державною владою, так і з внутрішньою, центрованою на міжособистісному спілкуванні, котре скероване християнською мораллю [10]. У такий спосіб буттєва реальність – матеріальна ділова і духовна справожиттєва – об'єктивно пізнається у процесі психологічної практики суб'єкта шляхом фізичної та дослідницької роботи як професійної діяльності людини-психолога у полі правди, де остання відіграє роль базового критерію і є функціональним психологічним чинником. Рефлексування й фіксація цього критерію відбувається на рівні справожиттєвого, або більш специфічного, духовно-професійного самовизначення. Отожбо, якщо людина упродовж життя (або власної психологічної практики як життя) досягає справожиттєвого самовизначення і виконує справу життя, то це доречно вважати правильним і правдивим, що врешті-решт призводить до пізнання істини як загального знаменника розуміння буття та об'єктивної реальності шляхом плекання духовного продукту.

В нашій психологічній практиці розуміння правди життя привертало особливу увагу та інтерес. Саме на її ідентифікації й адекватній оцінці у більшості випадків будувалася психологічна робота з людиною в напрямку справожиттєвого самовизначення. Це те, за що вона не отримує грошової, або іншої матеріальної винагороди, але до чого завжди нестримно прагне. Іншими словами, справу життя не можна купити. Тут матеріальний чинник стає недоречним. Цілком достатньо буденної участі у її виконанні. В реальній професійній життєдіяльності це той момент, коли лікар раптом починає працювати як психолог (наприклад, В. Франкл), або стає письменником (А.П. Чехов чи М.А. Булгаков). Наша практика свідчить, що викладач психології може виконувати свою справу життя як професійний психолог-консультант. При цьому він входить у характерну іпостась, позначену

нами як “іпостась психолога-духівника” [28].

Досить цікаво, за нашими спостереженнями, виявляється один із способів виконання аналізованої справи у житті сучасної жінки. Він полягає в тому, щоб підготувати для повноцінної життєдіяльності у суспільстві хоча б одного чоловіка, здатного сприяти власному розвитку і систематично наповнювати життя творчим продуктом. Цей перелік можна продовжувати нескінченно, тому що у кожної людини буде свій спосіб виконання справи життя, хоч вона і спрямована на загальну мету – вдосконалення людської душі і розвиток світової духовної аури. Звичайне діло зорієнтоване на підтримку життєактивності і вдосконалення людини як матеріальної субстанції. У точці дотику діла і справи життя все це поєднується. Тут присутнє і тілесне матеріальне, і духовне ідеальне, безпосередньо рефлексується душа особи як творець духовного продукту. Це точка трансценденції, своєрідна прірва між матеріальним і духовним еством людини, яку можна подолати лише за допомогою якісного стрибка у вигляді вчинку, котрий радикальним чином змінює сутність самої людини.

Таким чином, уведення у психологію категорії “справа життя” дасть змогу чітко поставити перед людиною життєво важливе питання: “Виконується чи не виконується власна справа життя?” Дотепер таке питання принципово не могло бути поставлене, оскільки відсутні достатні науково обґрунтовані аргументи та адекватна парадигматика. Сучасна психологічна наука і практика поки що не завжди дають альтернативні відповіді з приводу процесного перебігу психічних процесів і станів типу “або...або”, а пропонують відповіді у стилі “і...і” (таку особливість психології визначав ще К.Г. Юнг). Інакше кажучи, допускається можливість присутності декількох альтернативних чинників одночасно і водночас немає надійного критерію реальності, що неприй-

нятний для системи виконання справи життя. У зв'язку з цим доречно окреслити шляхи такого виконання в межах відповідної психологічної практики. Слід враховувати, що душа за своєю сутністю є безумовним об'єктом (складовою) Всесвіту і втручатись у неї людині не дано. Та й на це остання не має ні морального, ані будь-якого іншого права. Тоді логічно припустити, що за формування душі відповідає її фізична особа як тимчасовий власник, котра своїм життям-діяльністю забезпечує її благополуччя.

Предметом психологічної практики, який людина може опрацьовувати упродовж життя є його смисл, точніше сенс, як стрижневе утворення психодуховного світу індивідуального Я. Тоді смисл життя – це також предмет акмеологічної практики, що стосується вищих психічних характеристик розвитку та становлення людини як дорослої, зрілої, досконалої [1]. У теоретичному контексті, на наш погляд, *психологічна практика “справа життя”* – це допомога людині: а) опанувати смисл життя шляхом застосування відомого інструментарію психологічної та акмеологічної практики задля досягнення “акме” – найвищого рівня психологічного розвитку – зрілості, і водночас задля належного розвитку власної душі, щоб б) продукувати (творити) якісний духовний продукт для “Іншого”.

П. М'ясоїд розглядає психологічну практику як функціонування психологічного знання у формі організаційної, клієнтної, життєвої та рефлексивної моделей [14]. У вимірі справи життя найбільш слухними є останні дві моделі, в яких передбачається задіяння самого психолога у взаємостосунки між людьми та його власна життєдіяльність. Психолог тут справді виступає як теоретик і практик в одній особі. Ми розглядаємо психологічну практику як одночасне функціонування практичної і дослідницької психологічної роботи, суб'єктом якої є і клієнт (чи обстежуваний), і психолог. Причому обидва суб'єкти-діячі можуть

бути як в різних особах, так і в одній. Це означає, що кожен акт діяльності психологічної практики не можна вважати завершеним, доки він до кінця не опрацьований практично, не досліджений з відповідними валідними висновками і не осмислений й відрефлексований самим психологом. У справожиттєвому форматі для психолога це також означає чітке усвідомлення та рефлексування ділової і справожиттєвої складових такої практики. За нашою концепцією, за ділову складову психолог отримує конкретну фіксовану винагороду (завше у вигляді грошового гонорару чи посадового окладу) безпосередньо від замовника (клієнта чи організації). Справожиттєва складова оцінюється вже самим життям у вигляді випадкових ковітальних подій, природно пов'язаних з розвитком чи деградацією самого психолога.

У концептуальному розумінні сучасну суспільну психологічну практику, як альтернативу ідеологічній, можна розглядати як поєднання відповідних форми та змісту. Формою тут є *психосоціальна технологія справожиттєвого самовизначення*, а змістом – *психологічний аналіз скоєного і справ*. За своєю сутністю така практика спрямована на пошук реальності буття шляхом створення психопрактичного “поля правди”, що сприяє виживанню людини і суспільства, їх єднанню зі Світом і певною мірою зі Всесвітом. Для порівняння нагадаємо форму і зміст ідеологічної практики: формою тут є соціальна система пропаганди (зараз реклами), а змістом – штучні ідеологи, що відповідають кон'юнктурним інтересам і не спрямовані на пропозицію правди, істини, себто не на усвідомлення реальності буття. Тому така практика взаємно віддаляє людину і суспільство, створює умови для їхнього роз'єднання з життям і Світом із загрозою імовірного самознищення.

Наведені концептні паралелі вказують на те, що робочою змістовно-методичною сферою функціонування правди у нашій

психопрактиці є психологічний аналіз скоєного у форматі справ. Психологічна робота із содіяним являла собою розуміння, усвідомлення та осмислення діяльнісно-сислового наповнення відповідного діла, а така сама робота із справами зводилася до певних смислових настанов і створення оптимальної інтенціональності щодо виконання клієнтом справи життя. Содіяне тут виступало як підсумкова похідна такої діяльності, котра породжує дефіцитність (у розумінні А. Маслова [13]) і відповідний невротичний слід у житті людини. Про психологічний аналіз содіяного йшлося у випадку виявлення дефектів життєвого світу людини, що мали місце в минулому, а про аналогічний аналіз “справ” можна було говорити у разі свідомого пошуку та виконання справи життя.

Деякі ознаки такого авторського психологічного аналізу виявилися у процесі дослідження та опрацювання явища “духовно-природної психотерапія” і наступних декількох років індивідуальної й групової психологічної роботи. Це, зі свого боку, дозволило взяти за основний орієнтир справожиттєве самовизначення й адекватну йому психосоціальну технологію. Обстоюваний аналіз простягається далеко в життєві феноменологічні, духовні простори, тобто виходить за рамки актуального життєвого часу людини, її зв'язків з іншими людьми (батьками, родичами, друзями), подібно до того, як це має місце у контексті так званого “синдрому предків” [35]. Можна з достатньою впевненістю припустити, що це також стосується гіпотези О.М. Леонтьєва, викладеної у роботі “Образ світу” [12], стосовно наявності додаткового, “п'ятого квазівиміру” – простору внутрішньосистемних зв'язків предметного світу, що ґрунтуються на смислових вузлах і чуттєвому сприйнятті.

За допомогою пропонованого аналізу нами опрацьовувався культурно-історичний психологічний матеріал, накопичений людьми і слов'янськими народами

здебільшого в радянській період історії. Під час роботи у глибинних психологічних утвореннях цей матеріал проявлявся здебільшого подвійно. В одному випадку це був своєрідний зміст скоєного, коли мовилося про негативні дії стосовно інших людей, що можна порівняти з дефіцитністю, або з'ясовувалися тяжкі психологічні проблеми, породжені найяскравішими подіями недавнього тоталітарного минулого – голодоморами, репресіями, соціальною несправедливістю тощо. Тому під час психологічної роботи із скоєним найбільші труднощі в інтерпретації були пов'язані із психологічними портретами нащадків безпосередніх виконавців. Треба було через чуттєве та надчуттєве сприйняття влучити у п'ятий квазівимір, щоб дістатися до відповідної дії як ядра реального предмета колись скоєного, яке зазвичай розташовувалося далеко за межами актуального життєвого часу людини. В інших ситуаціях турбував масив не здійсненого у нагальній справі життя. В обох випадках були наявні переживання у вигляді страждань, котрі однаково стосувалися як скоєного, так і не здійсненого.

Отже, психологічна робота зводилася до опрацювання відповідного змісту страждань шляхом його осмислення та поділу на умовно названі скоєну й не здійснену складові. Перша була спрямована на внутрішній психологічний світ людини, осмислення й усвідомлення колись вдіяних нею негативних дій, друга – на активізацію її зовнішнього соціального буттєвого світу, духовно-професійне та справожиттєве самовизначення. Цікаво, що за результатами практичної роботи в обох випадках людина приходила до більш високого рівня духовності. Можна навіть припустити, що при влученні в уже згаданий п'ятий квазівимір, до чого спонукав відповідний масив страждань, відбувалося явне духовне зростання, а сам цей масив, незалежно від якісного змісту, кількісно визначав духовний потенціал особи-клієнта.

Загалом у нашому досвіді наукового пізнання і психологічного практикування *психосоціальна технологія справожиттєвого самовизначення* містить такі концептуальні складові-конструкти [див. дет. **23; 29; 30**].

1. Експертиза самовизначення. Передбачає можливість здійснення вибору стосовно ідентифікації справи життя та реального життєвого шляху. Така експертиза є початком активної конструктивної психопрактики і входу в технологію. Вона функціонує публічно і навіть передбачає на вищих стадіях використання широкої аудиторії за допомогою телебачення. З неї може розпочинатися особиста самооцінки і моральне очищення як пересічного громадянина, так і державного чиновника будь-якого рангу.

2. Самостійна психологічна робота. Як конструкт технології починає функціонувати після експертизи самовизначення та здійснення вибору у системі активного психологічного практикування. Основним методом тут є написання та відповідне рефлексування й усвідомлення так званої особистої життєвої історії, що відповідає ідеї психології самосвідомості, запропонованої С.Л. Рубінштейном [20]. Вона передбачає не звичний історичний виклад, а психологічне транслювання, рефлексування й усвідомлення свого реального психологічного розвитку упродовж життєвого шляху і певною мірою нагадує біографічний метод психологічного дослідження. Яскравим прикладом такої психологічної практики є “Щоденники” Л.М. Толстого.

3. Індивідуальна психологічна робота. Передбачає здійснення індивідуальної психологічної практики зусиллями психолога-консультанта переважно у формі психологічного консультування. На етапах справожиттєвого самовизначення таке консультування має здійснюватися на рівні психолога-духівника [28]. Основною проблемою тут може бути підготовка психологів, здатних працювати на рівні духовного професіонала, що не може відбуватися штучно, скажімо у

межах окремого вищого навчального закладу. Підготувати такого психолога-майстра у змозі лише повнокровне життя наукової школи відомого тематичного формату. Перші кроки у цьому напрямку здійснені, хоча у бажаному формовияві це повинна бути елітна, науково обґрунтована і практично опрацьована, національна програма.

4. Групова психологічна робота. Передбачає проведення так званих зорієнтованих і визначальних психологічних тренінгів. Перші спрямовані на опрацювання внутрішніх психологічних змістів, пов’язаних із скоєним, другі – на зовнішній світ людини та роботу з усім, що стосується справи життя. До такої роботи також слід віднести і природні психологічні тренінги, які поєднують зовнішню і внутрішню психодуховні сфери. Саме за цих умов досягається стан духовності, з’являється можливість зробити свідомий вибір щодо праведного чи не праведного життя-діяння. Названі тренінги відбуваються у нашому досвіді як безпосередня організована життєва стихія-явище духовно-природної психотерапії. Остання не може бути спеціально спланована і запрограмована, а організується за принципом закономірної випадковості. Момент започаткування обстоюваного нами тренінгу у просторі і часі життєвого руху-поступу визначається будь-якою зовнішньою субстанцією, тому головне психопрактичне завдання тут полягає в тому, щоб вчасно цей момент ідентифікувати та відреагувати – налагодити роботу і наповнити її відповідним, здебільшого унікальним й непересічним, змістом.

У цьому сенсі не можна не погодитися з теоретиками акмеологічної науки [4, с. 68-69], що подібна, науково обґрунтована й експериментально опрацьована, технологія поступового просування людини до “акме” є справою далекого майбутнього. До того ж окремою проблемою тут постає сама можливість управління розвитком людини у процесі досягнення нею вершин свого духовного і фізичного розвитку.

НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА ГЕО-СОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ У ВИМІРІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ “СПРАВА ЖИТТЯ”

Сутнісні розбіжності у змісті та обсязі категорій “діло” і “справа життя” за своїм життєдіяльним контекстом певною мірою відтворюють принципові розбіжності між ідеологічною і психопрактичною парадигмами життя українського соціуму, що завше концентрувалося у державному устрої. Так, минуле життя і всі попередні моделі державного апарату можна загалом визначити як такі, що мали переважно ділове спрямування, орієнтувалися на власні потреби як громадянського загалу, так і окремих індивідів. Очевидно, що державний і суспільний організованості життєвого устрою до Помаранчевої революції 2004 року мали свої особливості, проте об'єднувала їх так звана “хапузько-ділова” спрямованість, котра задовольняла лише власні потреби, а відтак стимулювала криміналізацію і тінізацію економіки і всього соціального життя в країні.

Феномен хабарництва як характерна ознака нашого суспільства останніх десятиліть, на наше переконання, є антиподом феномена соборності [27]. У науковому розумінні А. Маслоу [13] та Т.І. Пашукової [16а] перший будемо розуміти як дефіцитність та егоцентризм, тобто психологічну неспроможність, котра формовивається в невротичності, прагненні лише до самозбереження і навіть до самознищення окремого індивіда, групи чи етнічного загалу. Його зовнішня соціальна похідна – це невротичний націоналізм.

Навпаки соборність як психосоціальний феномен, за А. Масловим [13], ґрунтується на буттєвості, а відтак на прагненні до самоактуалізації, розвитку, виживання окремого індивіда і суб'єктного довкілля. Вона передбачає діяльну колективність, особистісну й суспільну цілісності, нарешті розумну реалізацію

ідеї об'єднання. Це загальна якість як окремої людини, так і держави, країни чи народу. І це зрозуміло чому, адже соборна особистість не існує поза народом. Соборне самовизначення людини у процесі духовного оновлення приводить до ментального злиття з батьківщиною, де вона стає її живим органом [6]. Це спрямування на “Іншого”, життя за принципом “усе для ближнього”. Окрім цього, в національному варіанті слід додати ще й соборність як провідний соціокультурний чинник, котрий варто розглядати не тільки і навіть не стільки у традиційному розумінні як колективне громадське тло, згуртованість чи зібрання людей, а й у психологічному, про що писав ще Ф.М. Достоевський, обстоюючи соборність думки [21; 22]. Отож-бо мовиться про цілісний колективний інтелект, здатний породжувати принципово нові знання на найвищому духовному рівні.

Зовнішня соціальна похідна соборності – буттєвий націоналізм, під котрим, за ідеєю М. Бердяєва [2], будемо розуміти прагнення до вселюдності, взаємопроникнення націй, коли кожна з них зростає й розвивається у взаємозв'язку з іншими, при цьому не втрачаючи власної ментальної непересічності. Воднораз це – прояв здорової психосоціальної складової суспільства, коли відбувається самовизначення та становлення самодостатніх особистостей, здатних входити у продуктивні взаємини як у своїй країні, так і за її межами на рівні повноправних громадян міжнародного співтовариства. Такий суспільно-державний устрій життя в національному варіанті можна розглядати як соборно і справожиттєво спрямований, де є так звані “гірша” більшість і “краща” меншість за імовірного чисельного переважання представників першої групи.

Нещодавно домінуючим психосоціальним явищем у житті українського суспільства було жорстке протистояння вищезазначених протилежних чинників на всіх рівнях – від внутрішнього, індивіду-

ально-психологічного до зовнішньо-соціального та суспільної ієрархії, починаючи від пересічного працівника й завершуючи вищим керівництвом держави. Відбувалася певна психологічна і соціальна поляризація, що згодом призвела до відкритого конфлікту та глибоких якісних змін в українському соціумі під час Помаранчевої революції.

Щоб вистояти у цьому протистоянні й прийти до соборності, окремі індивіди й суспільство в цілому повинні були спиратися насамперед на свою *духовну силу*. Разом з економічним фактором це – основна запорука відродження України. Така духовна сила як цілісне надбання нації була започаткована ще українським козацтвом, згодом зафіксована нашим великим Кобзарем у своїх творах і потім проявлялася у найважчі періоди нашої історії, у тому числі і в процесі Помаранчевої революції. Донедавна вона не давала про себе знати скільки-небудь зримо, була принижена й занедбана, її основна енергетика перебувала у глибинах українського менталітету. Нація не була готова опанувати нові смисли і діяльні символи свого справжнього відродження, а отже, і розвитку суспільства. Тут був потрібний потужний соціальний струс, який би забезпечив “влучення” України як нації у справу життя через вчинок-подвиг у вигляді “Помаранчевої революції”. Начебто спеціально до цієї ситуації ще десять років тому автори психологічної концепції вчинку зазначали, що нова епоха розвитку полягає у переживанні суперечності між дією і смислом, намаганням осмислити вдієне (скоєне). Завершальним акордом історичного становлення вчинку є досягнення суспільством стану катарсису, внутрішнього очищення шляхом усвідомлення своїх істинних цінностей, справжнього смислу буття [16, с. 407–408].

Сподіваємося, що основний шлях переходу від “ідеологічної” (нещодавно хапутько-ділової) до психопрактичної (нині соборно-справожиттєвої) парадиг-

ми державного устрою пролягає через психологічну практику справи життя, заснованій на правді. Для цього в суспільстві має створюватися своєрідна критична маса кращих людей, які б дали поштовх до незворотних психосоціальних процесів духовного відродження. Щоб уявити собі кращу людину, треба звернутися до Ф.М. Достоевського, який з позиції народу вважав, що це та особа, котра не схиляється перед матеріальними спокусами, невпинно шукає роботи на справу божу, любить правду й, коли потрібно, починає служити їй, кидаючи дім та сім'ю й жертвуючи життям [9, с. 153–161]. Автори психологічної концепції вчинку говорять про так званих пасіонаріїв – людей, схильних до антиінстинктивної поведінки, здатних на самозречення, себто про акумуляторів і носіїв енергії вчинку у кризовому суспільстві. Вони також зазначають, що рушійною силою розвитку етносів є накопичення критичної маси саме пасіонарних особистостей [16, с. 408]. Певне психологічне уявлення про таких людей, щоправда в дещо патетичній формі, у контексті національної самосвідомості та громадянського становлення особистості можна зустріти у працях М.Й. Боришевського [5]. За результатами нашої психологічної практики кращою людиною може ставати лише тимчасово, у певному динамічному стані, котрий визначається як іпостась духовного професіонала і, щонайперше, іпостась психолога-духівника. Основною прикметою такої людини є здатність трансформувати неможливу ситуацію в можливу, нормально існувати в ненормальному середовищі, здобуваючи нові смисли й у такий спосіб успішно виконуючи справу життя.

Спостереження показали, що індивідуальний розподіл людей за вказаними (кращими) психологічними змістами виявляється дуже нерівномірним. Так, ще Л.М. Толстой у своїх “Щоденниках” так розподілив людей у ставленні до віри (в контексті наших пошукувань будемо це

розуміти, як ставлення до духовності): перші – це ті, кого совість не турбує; вони можуть спокійно робити зле, це – *невинні*; другі – це ті, кого совість турбує та мучить; треба щось робити, а саме те, що радять “духовні лікарі” – жертви, молитви, каяття та віра; це – *божевільні*; треті – це ті, у кого совість потребує діла, зміни життя, наближення до того, на що вказує розумна любов; це – *розумні* [28, с. 127].

П. М'ясоїд класифікує практичних психологів у закладах освіти за трьома сценаріями життя-діяльності та виділяє відповідні моделі психологічної практики [14]. Зокрема, перші реалізують організаційну і клієнтну моделі (діагностують, коректують, прогнозують відповідно до Положення про психологічну службу без права осмислювати педагогічну реальність та феномен психологічного розвитку дитини), працюють за принципом “робити лише те, що написано”; другі керуються принципом “робити те, що можеш робити”; вони намагаються осмислювати ситуацію, занурюватися в неї, знайти своє місце в освітньому середовищі, щоб відчутти єдність зі Світом, втілюючи життєву модель психопрактики; нарешті треті інтегрують обидва попередні сценарії, але ще й усвідомлюють та рефлексують власну діяльність, реалізуючи рефлексивну модель своєї професійної практики. В останньому випадку психолог, поєднуючи практичну і дослідницьку різновиди роботи, виконує функцію містка між психологічною наукою та практикою засобами власного життя-діяльності як безперервного практикування.

Згідно з нашою класифікацією, що обґрунтована у процесі авторської психологічної практики, *перші* – це ті, хто вже не здатний психологічно відпрацювати свій масив страждань, осмислити усе скоєне. Їхня психіка блокована від духовності, а тому вони не можуть і не бажають усе це адекватно усвідомити й прийняти. *Другі* – це ті, в кого накопичений достат-

ньо великий масив страждань, але тільки за умови відповідної психологічної роботи вони спроможні усвідомити скоєне і належно виконувати справу життя. *Треті* – це ті, хто у процесі життя самі змогли відпрацювати великий масив страждань, усвідомити все скоєне, прийти до духовності та віри. Вони вільні й незалежні, і в цьому амплуа є реально кращими, тому що здатні стати опорою духовного відродження і розвитку суспільства. Вони не бояться зовнішньої агресії, яка для них врешті-решт спрямовується проти самого джерела зла. Здолати таких людей може тільки власна духовно-психологічна неспроможність.

Не важко збагнути, що в кількісному співвідношенні найбільшу масу становлять перші, набагато менше – других, а третіх – буквально одиниці. Незалежно від роду діяльності такі люди у своєму психологічному та професійному розвитку в певні моменти життя влучають у справу життя, що спричинює їхнє перебування в іпостасі духовного професіонала.

В загальному вимірі суспільного буття сучасну Україну можна розглядати як таку, що влучає у справу життя, оскільки наявні пагони духовного відродження, постановня національної самосвідомості та ідентифікація нового міжнародного статусу. Цей процес можна розглядати у двох напрямках: а) геокультурне утвердження України на тлі й за рахунок міжнародного співтовариства і б) її вплив на розвиток і стимуляцію позитивних змін у самому цьому співтоваристві. Історичні реалії свідчать про те, що наш народ і морально, й матеріально вже сплатив міжнародній спільноті за своє відродження, адже узяв на себе велику частку світового зла, пов'язаного з тоталітаризмом у різних його формах (голодомор, війни, репресії тощо); це – народ-мученик.

Міжнародне відродження України пов'язане головню з двома полюсами зовнішнього світу, що зазвичай визначаються як Схід і Захід й уособлюються відповідно Росією і Західною Європою. Росія,

на нашу думку, є певним гарантом духовного відродження, тому що здатна виконувати роль своєрідного психолога-духівника. Західна Європа – то гарант матеріального зростання і цивілізованого входження країни в міжнародне співтовариство з відповідним національним обличчям і статусом. Тому рухатися потрібно одночасно у двох винятково важливих геополітичних напрямках. Хоча й тут потрібні певні уточнення. Так, відомо, що “матір’ю землі руської” є Київська Русь, яка територіально зараз належить Україні. Виходячи з психологічної практики “справа життя”, проблеми дітей закладаються батьками. Як і ефективна психологічна робота з донькою розпочинається з матері, так і відродження Великої Русі повинно починатися з осмислення проблем, пов’язаних з Київською Руссю. А це значить, що потрібне відродження сучасної України на основі глибокої психосоціальної роботи з Київською Руссю як архетипним утворенням й історико-культурним явищем, у сфері яких утаємничена духовна сила “руської” (мається на увазі української і російської) пранації.

Щось подібне у віддаленій перспективі може спостерігатися й у відносинах Старого Світу й Нового, тобто сучасних Європи і США. Але для цього знову ж таки Європа повинна прийти до духовності. А одним з перших культурних центрів Старої Європи, як відомо, була Києво-Могилянська академія, що знаходиться у древньому і вічно молодому Києві. Тому можна припустити, що відродження України може стати визначальною точкою відліку й для християнської частини зовнішнього світу. Більше того, прихід України до духовності через свою зрілу соборність допоможе Росії пройти аналогічний шлях духовного відродження.

Якщо описані процеси в названих країнах пройдуть успішно, то це стане своєрідним дзеркалом-взірцем для Заходу. В будь-якому разі можливе виник-

нення когорти кращих людей і досконалішого суспільства в єдиному геосоціальному просторі у межах християнського світу. В контексті викладеного цілком закономірним постає питання про трансформацію та модернізацію вітчизняної вищої школи згідно з принципами Болонського процесу, спрямованого на формування єдиного європейського освітнього простору.

ВИСНОВКИ

1. Інтегрально-змістову роль між психологічними категоріями “смысл життя” та “справа життя” відіграє категорія “вчинок”. Для того щоб перейти від опанування смыслу життя до його реалізації (тобто справи життя), людині потрібно скоїти вчинок, тобто задіяти вчинковий психологічний механізм життя-діяльності. На цьому фоні виділимо основні концептуальні засновки щодо категорії “справа життя”.

1) Вчинок, як і смысл життя, більше належить суб’єкту, а відтак людині. Тому саме остання приймає остаточне рішення щодо пошуку та отримання того чи іншого смыслу, або скоєння окремого вчинку. Справа життя більше стосується об’єкта, а тому причетна до життя, Світу, Всесвіту. У зв’язку з цим людина не може самостійно вибрати, виконувати чи не виконувати справу життя. Але це не є фатальним, оскільки вона спроможна визначати спосіб такого виконання, у тому числі й ухилитися від нього. Проте, якщо справа життя виконується не належним чином, то особа отримує змогу пережити тяжкі психологічні і соматичні страждання. Відтак однією з передумов виконання справи життя є масив страждань, який людина психологічно опрацювала, себто усвідомила і перетворила у власний та суспільний досвід (тим самим розвинула, виховала, культурно збагатила свою душу). Іншою передумовою є масив духовного продукту, котрий задається “Іншим” (зовнішнім споживачем)

й об'єктивно оцінюється позитивними змінами у приватному житті людини. Це підтверджує відомі емпіричні факти: мірилом отримання і накопичення ковітальних смислів є ступінь вираження екзистенційного вакууму [32], а відповідним індикатором вчинкової активності (продуктивності) – рівень ризику та самовідданості [16].

2) Завдяки науковому обґрунтуванню взаємозв'язку психологічних категорій “смысл життя”, “вчинок” та “справа життя” є можливість вийти на дослідження і практичне опрацювання душі людини як глобального предмета психологічної науки і практики. Тому достеменно сутність *справи життя*, незалежно від способу її виконання, постає із подвійної сутності-природи *душі*: з одного боку, вона полягає в розвитку власної душі людини як творця духовного продукту, коли справа життя зреалізовується “для себе”, свого власного розвитку, становлення і виживання; з іншого – у продукуванні духовного продукту власною душею, коли особиста справа виконується “для Іншого”, що забезпечує розвиток і виживання всіх. Душа тут виступає як єдиний творець-виробник духовного продукту, відповідальність за розвиток, ефективність та якість якого покладені на людину.

3) Справа життя може опрацьовуватися не тільки психологічною наукою, яка ухилиється від вивчення душі як наукової категорії, а й психологічною практикою, котра в окремих своїх формах намагається бути гідною роботи з таким предметом. Це під силу психологам, котрі працюють за життєвим та рефлексивним сценаріями психологічної практики, тобто професійно здійснюють наукову теоретизацію та рефлексію досвіду, перебувають у постійному пошуку зв'язків між практикою психології і власною психопрактикою, нарешті плідно задіяні до завдань професійного співтовариства [14]. Напевне, що автори психологічної концепції вчинку в цьому

випадку мали б на увазі пасіонарних особистостей [16]. Ми говоримо про психологів-духівників [28], здатних працювати у ролі духовних професіоналів не гірше, ніж це свого часу робили духівники-подвижники.

2. Сучасний світ радикально змінюється, відбувається перехід до психогенного етапу розвитку суспільства. Одним з інструментів такої зміни може стати психологічна, точніше психодуховна, практика “справа життя”, а її основним виконавцем – психолог-духівник. На жаль, психологічна наука, предметно втративши “душу”, нині перебуває у формальному вимірі, який не відповідає реаліям життя. Ми погоджуємося із П. М'ясоїдом, що “мосту” між психологічною наукою і психологічною практикою зараз немає. Натомість, аналізована практика функціонує у реальному вимірі буття та гносеології “Єдиного світу” [14]. Тоді не можна обмежуватися у визначенні початкової точки відліку психологічної практики З. Фройдом як засновником психоаналізу та К. Марксом як автором соціально-економічної теорії, на підвалинах якої побудована вітчизняна психологічна наука. На наше переконання, шукати реальні витоки психологічної практики треба не в царині психології як науки. Цей “міст” варто створювати між сучасною психологічною практикою та традиціями духівництва нашого народу. Тоді чинна психологічна теорія може опинитися далеко під цим “мостом”, і щоб “піднятися”, їй доведеться увійти у сферу духовної феноменології і почати опрацьовувати категорію “душа”.

3. Для сприяння подальшому розвитку суспільства сучасна психологічна (психодуховна/акмеологічна) практика повинна бути зорієнтована на справу життя, покликана відчутно розширити сферу своїх понять, методів і технологій, щоб стати адекватною свідомості динамічного ковітального життя. Таку можливість, за умов вибору відповідної *форми та змісту*, вбачаємо у *психосоціальної*

технології справожиттєвого самовизначення та психологічному аналізі скоєного і здійснених справ. Наша психологічна практика у цьому напрямку показала, що дана проблема набагато складніша, ніж це уявлялося раніше. Реально обстоювана технологія скоріше спонтанно виникає у житті, аніж спеціально створюється і конструюється людиною. Роль особи тут виявляється вельми обмеженою, адже їй потрібно лише певним чином знаходити і виявляти елементи цієї технології і вибудовувати їх у відповідній, зручній і прийнятній, окультуреній формі. Щоб у майбутньому отримати науково і практично обґрунтовану бажану технологію, треба вже сьогодні долучати компетентні наукові сили, проводити експериментальні дослідження й відповідну практичну апробацію. До цієї справи доречно залучати людей особливого психологічного складу і соціального положення – інтелектуально бездоганних, життєво компетентних і духовно багатих, тобто здатними своїм особистим прикладом утвердити справосенсовість і духовність.

4. Україна на хвилі Помаранчевої революції увійшла у принципово інший етап свого розвитку, який можна охарактеризувати як вимір справи життя. Це продемонструвала Програма Уряду “Назустріч людям” (2005 р.), що започаткувала нову філософію розвитку суспільства, зорієнтованого на формування вільної людини у правовій, соціальній, гуманній державі. Наукове підґрунтя нового стану України можна сформулювати на основі введення міждисциплінарних психологічних категорій “діло” і “справа життя”. Принципові змістові розбіжності між ними відображають сутність розбіжностей між минулим і сучасним життям українців, котрі фокусуються насамперед у роботі вищих державних органів влади. Така розбіжність полягає у переорієнтації з ділової спрямованості, зорієнтованої на власні потреби та виробництво матеріального продукту, на справо-

життєве спрямування, котре уособлює морально-етичні потреби і створення духовних продуктів. Звідси імовірно, що Україна зуміє відіграти нову роль у розвитку світового співтовариства. На глобальному рівні вона полягає у виявленні й усвідомленні власної духовної спроможності-сили спочатку оздоровити своє суспільство, а потім європейські і світові квінтальні простори. Тут визначаються нові пріоритети й особливості у співвідношенні зі Сходом (насамперед з Росією) і Заходом (Західною Європою). Головний принцип вимагає не рух у той чи інший бік, а розширення соціальної свідомості до масштабів Великої Європи. Це має відбуватися в атмосфері соборності і без невротичних націоналістичних амбіцій.

5. Для вирішення глобальних справожиттєвих завдань Україні потрібні відповідні виконавці, які у змозі працювати на рівні духовних професіоналів, основним критерієм роботи котрих є *справожиттєве самовизначення*, тобто виконання справи життя. Відтак головне покликання української психологічної практики полягає не просто у наведенні порядку у психології і системі психологічної служби освіти. Проблема стоїть набагато масштабніше: за допомогою концепції психологічної практики як життя-діяльності треба вийти на загальнонаціональну/загальнодержавну концепцію психологічної практики переходу всього суспільства і насамперед вищого державного керівництва країни на давно обіцяні моральні цінності. Саме це і становить основне надзавдання вітчизняної психологічної практики, навколо якого необхідно згуртувати кращі таланти нації.

6. Унікальність України полягає в тому, що вона є однією з небагатьох, істинна державність яких тільки зароджується. Тому за наявності великого інтелектуального, наукового і духовного потенціалу і на основі адекватного опрацювання величезного світового досвіду державотворення, її розвитку треба

надати ґрунтового духовно-онтологічного змісту і водночас не припуститися фатальних помилок у процесі державотворення. Дієвим орієнтиром тут може стати психопрактичне поєднання античної пайдейї як культури душі та сучасної справи життя як роботи душі, що дозволить свідомо зафіксувати розгортання спіралі духовно-онтологічного та культурно-історичного розвитку суспільства на принципово вищому рівні, коли виникає можливість конструювати нові горизонти духовної реальності і виробляти духовні продукти на базі накопиченої інформації, ідентифікувати власну особливість та унікальну роль України як нації у Європі і Світі. Саме у цьому стратегічному напрямку закладене підґрунтя одухотворення української нації. Крім того, справожиттева переорієнтація суспільного виробництва дасть змогу Україні справді здобути в очах світової спільноти україноцентричність, щонайперше у справі активізації роботи народної душі, одухотворення, виживання і суспільствотворення, а відтак й уможливить її нову іпостась руху-поступу – справу достойного справедливого життя громадян.

1. Акмеология / Под ред. А.А. Деркача. – М.: Изд-во РАГС, 2002. – 605 с.
2. Бердяев Н. Судьбы России. Опыты по психологии войны и национальности. – М.: Мысль, 1990. – 206 с.
3. Бодалев А.А., Ганжин В.Т., Деркач А.А. Человек и цивилизация в зеркале акмеологии (и акме как интегральная формула здоровья, самопознания, самоопределения и творческого самоутверждения человека) // Мир психологии. – 2000. – №1. – С. 89–108.
4. Бодалев А.А., Рудкевич Л.А. Как становятся великими или выдающимися? – М.: Изд-во Института Психотерапии, 2003. – 287 с.
5. Боршевський М.Й. Національна самосвідомість у громадянському становленні особистості. – Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка АПН України, 2000. – 63 с.
6. Буданцев Ю.П. Смысл жизни народа // Психологические и религиозные аспекты смысла жизни: Материалы III–V симпозиумов / Психологический институт РАО / Редкол.: Чудновский В.Э. и др. – М.: Ось-89, 2001. – С. 108–115.
7. Василюк Ф.Е. Психология переживания (анализ преодоления критических ситуаций). – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1984. – 200 с.
8. Вільна людина у справедливій державі – найвища цінність нового уряду // Урядовий кур'єр. – 2005. – №22. – 5 лютого. – С. 3.
9. Достоевский Ф.М. ПСС. Т. 23. – Л.: Наука, 1981. – 423 с.
10. Знаков В.В. Психология понимания правды. – СПб.: Алатая, 1999. – 282 с.
11. Золя Л. Индивидуация и пайдейя / http://psychol.ras.ru/irrrr_pfr/j3p/rar.php?id=20040216
12. Леонтьев А.Н. Избранные психологические произведения: В 2-х т. – Т. 2. – М.: Педагогика, 1983. – 320 с.

13. Маслоу А. Психология бытия. – М.: Рефл-бук, К.: Ваклер, 1997. – 304 с.
14. М'ясоїд П. Наука і практика у роботі психолога // Психологія і суспільство. – 2004. – №3. – С. 5–74.
15. Нысанбаев А., Курганская В. Философия и образование: поиск согласия // Высшее образование в России. – 2001. – №1. – С. 39–53.
16. Основы психологии: Підручник / За заг. ред. О.В. Киричука, В.А. Роменця. – К.: Либідь, 1995. – 632 с.
- 16а. Пацукова Т.И. Эгоцентризм: феноменология, закономерности формирования и коррекции. – Кировоград: Центр-Укр. изд., 2001. – 338 с.
17. Платон. Филеб. Государство. Тимей. Критий: Пер. с древнегреч.; общ. ред. А.Ф. Лосева и др. – М.: Мысль, 1999. – 656 с.
18. Психологический словарь / Под ред. В.В. Давыдова, А.В. Запорожца, Б.Ф. Ломова и др. – М.: Педагогика, 1983. – 448 с.
19. Психология. Словарь / Под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Политиздат, 1990. – 494 с.
- 19а. Роменець В.А., Маноха І.П. Історія психології ХХ століття. – К.: Либідь, 1999. – 997 с.
20. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. – СПб.: Питер, 2002. – 720 с.
21. Словарь современного русского литературного языка. – М.-Л., 1908.
22. Словарь русского языка. – М., 1961.
23. Ткаченко А.А. Духовно-природная психотерапия: (Эсхатологический аспект): Личностная и профессиональная элитарность. – Кировоград: КОД, 2000. – 220 с.
24. Ткаченко А.А. Понятие «дела жизни» и акме / Смысл жизни и акме: 10 лет поиска: В 2 ч. / Под ред. А.А. Бодалева, В.Э. Чудновского и др. – М.: Смысл, 2004. – Ч.1. – С. 237–239.
25. Ткаченко О. «Діло» та «справа життя» як психологічні категорії // Психологія і суспільство. – 2005. – №1. – С. 16–26.
26. Ткаченко О. Духовність та міждисциплінарна категорія «справа життя» // Рідна школа. – 2004. – №12. – С. 56–58.
27. Ткаченко О.А. Психопрактичний концептуальний погляд на духовне відродження та розвиток України / Наукові праці академії: спеціальний випуск VIII / Під ред. Р.М. Макарова. – Кировоград: Імекс ЛТД, 2004. – С. 113–127.
28. Ткаченко О.А. Деякі психологічні аспекти становлення професіонала в іпостасі психолога-духівника // Теоретико-методологічні проблеми генетичної психології: Матер. міжнар. наук. конф., присв. 35-річчю наук. та пед. діяльн. акад. С.Д. Максименка. – у 4-х т., Т.4. – К.: Міленіум, 2002. – С. 371–375.
29. Ткаченко О.А. Психологічні аспекти розвитку особистості спеціаліста у системі неперервної професійної освіти / Неперервна професійна освіта: теорія і практика: Зб. наук. праць / За ред. І.А. Зязюна, Н.Г. Ничкало. – У 2-х ч., Ч. 1. – К., 2001. – С. 310–314.
30. Ткаченко А.А. Эмпирическая концепция психосоциальной технологии духовно-профессионального самоопределения // Социальная психология XXI столетия / Под ред. В.В. Козлова. – В 3. – х т., Т.3. – Ярославль, 2002. – С. 130–141.
31. Толстой Л.Н. ПСС. – Т.50. Серия вторая. Дневники. М.: Гос. изд. худ. лит-ры, 1952. – 352 с.
32. Франкл В. Человек в поисках смысла: Пер. с англ. и нем. / Общ. ред. Л.Я. Гозмана и Д.А. Леонтьева; вст. ст. Д.А. Леонтьева. – М.: Прогресс, 1990. – 388 с.
33. Челтанов Г.И. Мозг и душа: Критика материализма и очерк современных учений о душе. – М.: Изд. «Круг», Психологический институт РАО, 1994. – 350 с.
34. Шабельников В.К. Психология души: Учеб. пособие для студ. психол. фак. высш. учеб. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2003. – 240 с.
35. Шутценбергер А. Синдром предков. Трансгенерационные связи, семейные тайны, синдром годовщины, передача травм и практическое использование геносоциогаммы. – М.: Изд-во Института Психотерапии, 2001. – 240 с.

Надійшла до редакції 20.04.2005.